

פרשת בהעלותך

לחייבים טובות*

בראש שער הבחינה מדגיש בעל 'חובות הלבבות' את חשיבות בחינת התופעות בעולמנו, המביאה להכרת הבורא: "אמר המחבר – אך מהות הבחינה היא התבונן בסימני חכמת הבורא בברואים ושערם בנפש כפי כוח הכרת המבחיין". כנגד הכרה זו עומדים מספר גורמים מעכבים: גסות הלב בטובות הבורא, אי הבנת תהליכים של ייסורים ופגעים, העומדים לכאורה בסתירה להנהגת החסד והרגשת ישותו של האדם, הדוחקת כביכול את רגלי שכינה. ראוי לתת את הדעת על מפסידים אלה, מפני שהם מקהים את הרגשת האמונה.

בעיית הגמול

במספר מקומות בתנ"ך מצינו דיונים העוסקים בבעיית הנהגת ד' בעולם, הלא היא בעיית הגמול ('צדיק ורע לו רשע וטוב לו'). כל מהותו של ספר איוב נסוב סביב שאלה זו, ועומק תשובתו – ההנהגה האלוהית מתנהלת על פי מערכת ערכים אחרת מזו המקובלת בעולם הזה. להשגה זו זכה איוב בגילוי אלוהי: "ויאמר לאדם הן יראת ד' היא חכמה"¹. מי שזכה להתגלות השכינה יודע שהטוב נמדד רק בדרך אחת – קירבה לד'. אמנם לגילוי זה זכה איוב רק לאחר שעשה את הדרך לכך, על ייסוריה, בכוחות עצמו. כל מי שעבר כור היתוך זה יוצא מתוכו מזוכך, ומתוך כך מקרין על סביבתו.²

למעלה מדרגה זו ניצבת דרגתו של אסף, כפי שעולה מפרק עג בתהילים: "ואני קרבת אלקים לי טוב"³, שבו הוא זוכה להכרת האמת מבלי סיוע של גילוי עליון, ומבחינה זו הוא אף קרוב אלינו יותר מאיוב, כיוון שהוא יכול לשמש דוגמה בעבורנו. מכאן השימוש המרובה במילת 'אני', ובמושג 'לב' הנזכר שש פעמים בפרק זה, עד לשיא: "כלה שארי ולבבי, צור לבבי וחלקי אלקים לעולם"⁴. מזמור זה משמש דוגמא לכל שואל ומתבונן מהי היא הדרך להגיע בעצמו אל קרבת האלוהים. אף כאן, כמו אצל איוב, החתימה היא בהקרנה על הסביבה: "לספר כל מלאכותיך"⁵ – לספר לרבים את מעשה הנס, כשליחות.⁶

עיונים כאלה מבהירים לאדם שאף מה שנראה לו כהנהגות הנוגדות לחסד – ביסודן הן טובות לאדם.

חסד ואמת – מעל שמים ועד שמים

הגורם המפריע הנוסף, שמנה בעל 'חובות הלבבות', הוא הרגשת הישות של האדם. לשם העמקה במפריע זה עלינו לעיין תחילה במושגים 'חסד' ו'אמת'. את ההבחנה בין מושגים אלו ביאר הרד"ק: "לא כחדתי חסדך ואמתך" – האמת היא קיום הטובה שהבטיח, והחסד הוא יתרון הטובה על מה שהבטיח⁷, ובמקום אחר אמר: "הדריכני באמתך" – באמתות שבהן הקב"ה מנהיג העולם⁸. האמת היא המובטח והראוי בגבולות המקובלים, ואילו החסד הוא בהפלגה למעלה מהשיעור. האמת מגעת עד לשחקים, והחסד יש שהוא מפליג למעלה מהם.

* שיחה זו נאמרה בט' בסיוון התשכ"ד. בתאריך זה, בשנת התשט"ו, נפצע הרב הדרי זצ"ל באופן אנוש, וניצל ממוות לחיים. יחד עם ידידו הרב יעקב כ"ץ יבל"א.

¹ איוב כח, כח. אולם החילוק בין מדרגות אלו – אין זה מענייננו כאן. ראה 'לבעיית הגמול במקרא', יעקובסון.

² מכאן יופיין של בנות איוב, ראה שם ברש"י.

³ תהילים עג, כח.

⁴ שם כו.

⁵ שם כח.

⁶ וכעין זה באיכה ג, בשימוש הלשוני הכפול של 'זנח', ו'תוחלת', כביטוי לשוני הבא בנפשו של האדם.

⁷ תהילים מ, יא.

⁸ שם כה, ה.

על פי זה ניתן להקביל את החסד והאמת למערכת מושגים אחרת – 'ממלא כל עלמין' ו'סובב כל עלמין', ולומר שהאמת היא בבחינת 'ממלא כל עלמין', בתוך העולם, ואילו החסד הוא בבחינת 'סובב כל עלמין', מחוץ לעולם.

אף החסד בפני עצמו, יש לו שני פנים אלו. כך בפרק אחד בתהילים נאמר: "כי גדל עד שמים חסדך"⁹, ולעומת זאת בפרק אחר נאמר: "כי גדול מעל שמים חסדך"¹⁰. בסתירה זו, שבין החסד שעד השמים לבין חסד שמעל השמים, התקשה רבא בגמרא: "רבא רמי כתיב: 'כי גדול עד שמים חסדך', וכתיב: 'כי גדול מעל שמים חסדך', הא כיצד? כאן בעושין לשמה, וכאן בעושין שלא לשמה"¹¹. העושה לשמה – הסיבה שמניעה אותו עומדת מחוץ לעולם, 'מעל שמים', ועל כן משנים סדרי שמים בשבילו, כי הוא עולה מעל לסיבות הזמן. אך העושה שלא לשמה – הסיבה שמניעה אותו עומדת בתוך העולם, 'עד שמים', בחינת החסד שבעולמנו.

יש מי שמגיע להכרת ד' על ידי התבוננות באמת, בחוקים שבהם מנהיג הקב"ה את העולם. אולם לעיתים נדמה לו שחוקים כאלה, שהם ממלאי עלמין, הם הכרחיים, הם מחוקי העולם. השגתו היא 'עד שמים', ולכן אף ההנהגה עמו היא: "עד שמים חסדך". אולם יש מי שהכרתו היא בבחינת סובב כל עלמין, 'מעל שמים', וכזו היא ההנהגה עמו: "כי גדול מעל שמים חסדך"¹². מי שחווה חוויה כזו – של חסד מעל שמים – הוא בין אלה שהרגשת הישות לא תפריע להם מלהכיר בחסדי הבורא.

אלה שזכו להנהגת 'מעל שמים' חוזרים ומתקנים, וכדברי רשב"י: "הואיל ואיתרחיש ניסא איזיל אתקין מילתא"¹³. הגלגל חוזר, ותיקונם מביא לחסד נוסף, כפי שאמרו בגמרא: "וכל המלמד את בן עס הארץ תורה אפילו הקב"ה גוזר גזירה מבטלה בשבילו"¹⁴, שכייון שהוא מתקן את העולם, ומחדש – מחדשים בעבורו הנהגות 'מעל שמים'.

מכאן החובה לומר את ברכת ההודאה על הנס בעשרה, וכדברי הגמרא: "אביי אמר וצריך לאודויי קמי עשרה"¹⁵, מפני שהנהגה של 'מעל שמים' היא התחדשות, וכל מצב חדש שאדם נתון בו צריך עשרה – במעבר שבין קדושה ראשונה לשנייה, בברכת הנישואין, במיתה ובהודאה¹⁶. עיונים כאלה מסלקים את המחיצות, וסוללים את הדרך להכרת הבוא.

נמצאנו למדים¹⁷:

לדברי בעל 'חובות הלבבות' הכרת הבורא נובעת מבחינת התופעות בעולמנו, אלא שיש לזה כמה מונעים: בעיית הגמול של 'צדיק ורע לו', הרגשת הישות של האדם ועוד. ביחס לבעיית הגמול הפתרון נעוץ בהבנה שמערכת הערכים האלוקית שונה מזו שלנו, והטוב והרע אצלה אינם חומריים. להכרה זו הגיעו איוב, בעזרת גילוי אלוקי, ואסף, בכוחות עצמו, מתוך ייסוריהם. מי שמגיע להכרה זו מקרין אותה על סביבתו, ומספר עליה ברבים. ביחס להרגשת הישות – מי שמתבונן בהנהגת החסד האלוקי שמעל השמים – אכן זוכה לחסד שאינו מוגבל בגבולות העולם הזה, ומי שזכה להנהגה כזו – הרגשת הישות לא תפריע לו להכיר בחסדי הבורא. הזוכה בחסד מחודש זה שב ומתקן את העולם, מה שממשיך להניע הלאה את גלגל החסד, ומכאן החובה לומר את ברכת ההודאה על הנס בעשרה.¹⁸

⁹ תהילים נז, יא.

¹⁰ שם קח, ה.

¹¹ פסחים נ ע"א. וראה שם בר"ן.

¹² אדם כזה הוא בבחינת ההשגה המוזכרת בתהילים קלט, ה: "אחור וקדם צרתני", בבחינה של אדם הראשון, של ההתחלה, שלא להיות – ולהיות.

¹³ שבת לג ע"ב.

¹⁴ בבא מציעא פה ע"א.

¹⁵ ברכות נד ע"ב.

¹⁶ ראה רע"א שם.

¹⁷ תוספת זו הינה מדברי העורך.

¹⁸ הזכויות שמורות למשפחת הדרי. לפניית וקבלת השיחות: elishag100@gmail.com/0587943034